

Рожко О.Д.

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто передумови та ознаки макроекономічної нестабільності. Визначено сутність та цілі макроекономічної стабілізації як складової трансформаційних перетворень. Акцентовано увагу на ролі державних фінансів у забезпеченні макроекономічної стабілізації. Виокремлено напрями модернізації державних фінансів в умовах формування інвестиційно-орієнтованої моделі розвитку національної економіки.

Ключові слова: макроекономічна нестабільність, фінансова криза, макроекономічна стабілізація, фінансова система, державні фінанси.

Вступ. Світова фінансова криза, що зародилась у США як криза ринку нерухомості та похідних фінансових інструментів, згідно з логікою глобалізації швидко поширилася по світу і надзвичайно вплинула на стан економік більшості країн. Про її масштаби можна судити не тільки за темпами зниження основних макроекономічних показників, а також за сумами коштів, які готові виділити центральні банки, уряди країн Євросоюзу та США для підтримки фінансового сектору.

Основними її причинами експерти називають надмірно експансивну грошово-кредитну політику Федеральної резервної системи (ФРС) США, наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, зокрема великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, значний торговельний дефіцит у США, вади системи управління ризиками в інвестиційних банках, недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях.

Складність посткризової проблематики поглиблюється тим, що стійке зростання світової економіки у попереднє десятиріччя знизило «імунітет» до негативних проявів і впливів глобалізації та фінансово-економічних криз. Хоча сьогодні вважається, що основні кризові складові вже подолані, проте питання посткризового розвитку поки лише ставляться, а дискусії навколо джерел відновлення, результативних заходів антикризової фінансової політики радше провокують нові суперечливі питання, аніж надають прийнятні відповіді. У цьому контексті дослідникам і практикам необхідно акцентувати увагу не лише на проблемах інститутів фінансового ринку, а й на суперечностях розвитку державних фінансів, які є невід'ємною складовою фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам розвитку теоретичних засад та практиці функціонування системи державних фінансів присвятили свої праці зарубіжні учені Р. Барро, Ш. Бланкарт, Дж. Кейнс, Р. Колб, А. Лернер, Т. Стентон, Дж. Стігліц, та вітчизняні науковці В. Базилевич, О. Василик, В. Геєць, О. Кириленко, І. Лютій, О. Молдаван, В. Опарін. Проте, посилення впливу глобалізаційних процесів і кризових явищ на розвиток національних фінансових систем, пошук нових механізмів та інструментів досягнення макроекономічної та фінансової стійкості будь-якої національної економіки, визначення ролі саме державних фінансів у цих процесах, на нашу думку, потребують подальших досліджень у цьому напрямку.

Мета статті полягає у дослідженні ролі державних фінансів у забезпеченні процесів макроекономічної стабілізації на основі використання постулатів сучасних економічних доктрин та аналізу економіко-соціальних наслідків світової фінансової кризи.

Матеріали і результати дослідження. Головне призначення державних фінансів полягає в тому, що через різноманітні фінансові структури держава цілеспрямовано впливає на виконання таких завдань економічного і соціального розвитку суспільства, як: інвестиційно-інноваційний розвиток, забезпечення прав і свобод людини, соціальних гарантій та інших заходів. Важливе місце у призначенні та ролі державних фінансів належить формам і методам мобілізації фінансових ресурсів та характеру здійснення їх перерозподілу.

У свою чергу сутність макроекономічної стабілізації полягає у подоланні макроекономічної нестабільності (незбалансованості). Макроекономічна нестабільність полягає у коливанні обсягу національного продукту, рівня цін, зайнятості та відсутності умов для стабільного зростання обсягу ВВП. У традиційній ринковій економіці коливання цих величин носить в основному циклічний характер. Тому макроекономічна стабілізація зводиться до скорочення амплітуди вказаних відхилень та зменшення глибини спаду. Свій конкретний зміст вона набуває в економічній політиці, яка сприяє наближенню фактичного рівня ВВП до його потенційного рівня і на цьому підґрунті досягнення повної зайнятості та стабільних цін. Тоді в економіці циклічне безробіття практично відсутнє, а рівень інфляції стабільно мінімальний. Загальні риси макроекономічної стабілізації носять універсальний характер [1, с.184].

Економічна збалансованість досягається за умови зміни режиму, порядку функціонування економіки, появи нових господарських інституцій. Особливістю макроекономічної стабілізації для перехідних економік є її проведення ринковими інституціями, які або щойно сформувалися або ще відсутні взагалі. Наприклад, ринкове середовище вимагає певної кількості господарських суб'єктів у кожній сфері чи галузі. Проте утворити їх миттєво неможливо. Також не можна говорити про наявність всіх ланок інфраструктури, правової бази ринкових відносин, системи збору, переробки і видачі інформації різноманітним господарським суб'єктам і т. ін. Відсутність необхідних інституціональних

перетворень гальмує макроекономічну стабілізацію, а відсутність останньої впливає на темпи і характер інституціональних перетворень. Наприклад, гіперінфляція стимулює утворення посередницьких фірм, обмежує виробничий сектор, сприяє виникненню спекулятивних структур.

Макроекономічна стабілізація є не єдиним блоком трансформаційних перетворень. До останнього процесу ще входять інституціональні перетворення та мікроекономічна стабілізація. Всі три блоки реформування економіки взаємно обумовлені [2, с.12]. Взаємопов'язаність цих складових робить перетворення системними. У системних перетвореннях, у свою чергу, існує проблема їх послідовності і субординації як щодо блоків у цілому, так і окремих сторін всередині кожного з блоків. Вибір пріоритетних напрямків перетворень у кожному з блоків тісно пов'язаний з вибором тієї чи іншої моделі трансформації економіки. Власне кажучи, модель і є сукупністю заходів перетворення, яким притаманна певна послідовність та підпорядкованість їх реалізації. Загальновідомо, що основними моделями трансформування економіки є «шокова терапія» та градуалізм.

Модель «шокової терапії» є досить радикальною. Вона вимагає проведення блискавичних разових заходів і невідкладного руйнування попередньої економічної системи. «Шокова терапія» ґрунтується на лібералізації цін, послідовній і по можливості найширшій приватизації, фінансовій стабілізації за рахунок застосування монетарних методів та інструментів.

Градуалістська модель вимагає поступових перетворень, доцільного використання елементів попередньої економічної системи. Вона передбачає збереження провідної ролі держави в економіці за умов перегляду і оновлення функцій державних організацій, розширення самостійності підприємств всіх форм власності і стимулювання вітчизняного виробництва, структурну перебудову.

Враховуючи цю послідовність заходів, варіанти макроекономічної стабілізації значною мірою визначаються вибраною моделлю трансформації. Так, у рамках «шокової терапії» основний акцент робиться на фінансовій стабілізації [3, с.18]. Градуалізм у центр перехідних процесів ставить розвиток виробничого потенціалу на перебудовній структурі. Тому він ще називається виробничо-структурним варіантом. Такий варіант допускає перехід до економічного пошкваллення за відсутності фінансової стабілізації.

У моделі «шокової терапії» макростабілізація практично ототожнюється з фінансовою стабілізацією. За нею слід провести жорстку антиінфляційну політику, досягти стабільності цін, що стане достатньою умовою для ефективної роботи ринкових механізмів (попиту, пропозиції, рівноважної ціни, конкуренції, тощо) і формуванню у цілому ринкової економіки.

Ліберальний варіант поділяється на ортодоксальний та гетеродоксальний підходи. Обидва підходи на перший план висувають антиінфляційну політику проте з деякими варіаціями.

Ортодоксальний підхід вимагає скорочення дефіциту державного бюджету за рахунок зменшення державних витрат (на державне втручання в економіку, соціальний захист та забезпечення, управління, оборону тощо) і збільшення доходів бюджету (скорочення податкових пільг, підвищення рівня податкових надходжень, усунення дефіцитів позабюджетних фондів та ін.). Одночасно проводиться жорстка рестрикційна грошово-кредитна політика, яка реалізується через інструменти політики «дорогих грошей»: обмеження грошової емісії, підвищення облікової ставки, підвищення норми резервування, скорочення обсягів кредитів Центрального банку, продаж державних цінних паперів тощо.

Ортодоксальний підхід ділиться, у свою чергу на два підвиди, у залежності від вибору економічних стабілізаторів (так званих «якорів»). За грошового «якоря» монетаристські методи ґрунтуються на жорсткій бюджетній, податковій, грошово-кредитній політиці при «плаваючому» обмінному валютному курсі. Перераховані інструменти використовуються для обмеження грошової маси і сукупного попиту [3, с.19]. У другому випадку вибирається валютний «якір», акцент при цьому робиться на стабілізацію валютного курсу. Впливаючи на курс валют, тримаючи його під контролем держава знижує інфляційні очікування населення, прив'язує внутрішні ціни до них, що, у свою чергу, викликає антиінфляційні наслідки.

Світова практика антиінфляційної політики інколи застосовує гетеродоксальний підхід. Останній ґрунтується на ствердженні інерційної природи інфляції. За своєю природою інфляція породжує високі очікування знецінення грошей і це робить малоефективною жорстку монетарну та фіскальну політику. Щоб нівелювати вплив інфляційних процесів на стабілізацію цін передбачається застосування конкретних заходів політики доходів. Сутність її полягає у прямому контролі за заробітною платою і цінами, зокрема передбачається:

- повне замороження цін і заробітної плати;
- встановлення законодавчих обмежень на рівень приросту цін і заробітної плати;
- укладення угод між урядом та роботодавцями і профспілками щодо рівня цін та заробітної плати.

Гетеродоксальний підхід не обмежується політикою доходів. Для досягнення позитивного результату контрольоване зростання цін і доходів повинне доповнюватись антиінфляційними заходами податково-бюджетної та грошово-кредитної політики. Фіскальні та монетарні обмеження повинні створити у товарно-грошовій сфері такі умови, за яких ціни та доходи будуть взаємозбалансованими.

За інших умов контроль за цінами і доходами спричинить приховану інфляцію, яка відразу стане відкритою після його відміни. Використання заходів антиінфляційної політики розраховується на певний період часу. Залежно від цього вона може бути швидкою або повільною. Стратегія швидкого зниження темпів інфляції передбачає поступове, крок за кроком, обмеження грошової маси і зниження темпів знецінення грошей. Повільне скорочення грошової маси несуттєво впливає на обсяг виробництва і не викликає його спаду.

Вибір тієї чи іншої стратегії залежить від соціально-економічної та політичної ситуації у країні, рішучості уряду.

Градуалістський варіант макроекономічної стабілізації часто пов'язують зі структурно-виробничою стабілізацією. З цим можна погодитись за певних умов. У чистому вигляді варіант структурно-виробничої стабілізації ще не застосовувався у жодній з країн з перехідною економікою і може вважатися не апробованим. Проте деякі його елементи застосовувались в економіках Японії та Китаю [4, с.21]. Основні характеристики макроекономічної структурно-виробничої стабілізації зводяться до наступного:

- проведення активного державного регулювання економіки шляхом поєднання прямого впливу на умови і процеси відтворення з фінансовим регулюванням;
- реалізація структурної перебудови економіки з допомогою концентрації зусиль держави на перспективних напрямках економічного розвитку та ліквідації існуючих диспропорцій;
- посилення інвестиційної діяльності держави як за її безпосередньою участю в капіталовкладеннях, так і шляхом стимулювання інвестиційної діяльності;
- широка підтримка вітчизняних товаровиробників;
- вибір заходів, які стимулюють кінцевий попит з боку фірм та домогосподарств, а не обмежують його.

Структурно-виробнича стабілізація виступає антиподом «шокової терапії» і суто фінансової стабілізації [5, с.37]. Її зміст охоплює ідеї кейнсіанського вчення, інституціональної теорії, соціал-демократичної та еволюціоністської шкіл. Структурно-виробничий варіант макростабілізації надає менш важливе значення приватизації, лібералізації цін і зовнішній торгівлі. Фінансова стабілізація виступає як похідний елемент виробничої стабілізації.

Передбачається, що активна виробнича, інвестиційна, структурна політика сприятимуть швидкій модернізації продуктивних сил, забезпечать зниження витрат, підвищення якості, зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, і зрештою приведуть до фінансової стабілізації. Реалізація політики структурно-виробничої стабілізації може привести до підвищення рівня інфляції. Проте, її завжди можна утримати у певних рамках і зробити контрольованою, а з часом підвищена інфляція, яка з'являється на першому етапі реформ, компенсується економічним піднесенням.

Прихильники макростабілізації у її ліберальному варіанті вважають, що економічне зростання є похідним від фінансової стабілізації. Якщо рівень річної інфляції впаде нижче 40%, або середньомісячний показник до 2,8% протягом як мінімум 6-8 місяців, то з'явиться можливість для економічного зростання. За цих умов населення направляє частину своїх доходів на заощадження, підприємці проявляють інтерес до довгострокових інвестицій. Якщо до цього ще приєднується зниження податкових ставок, то тенденція до економічного зростання стає відчутною.

Світовий досвід показує, що між низькими темпами інфляції та стійким економічним зростанням існує тісний зв'язок. У таких країнах з ринковою економікою як Польща, Словенія, Угорщина, Латвія стабілізація купівельної спроможності національної грошової одиниці супроводжувалась скороченням спаду виробництва, а потім і економічним піднесенням [6, с.14].

Не всі економісти погоджуються з варіантом економічного зростання на базі фінансової стабілізації. Багато з них обґрунтовують інший варіант, вказуючи на слабкість позицій прихильників варіанту «від фінансової стабілізації до економічного зростання» та аргументуючи це тим, що практика країн з ринковою економікою є недостатньою для остаточних висновків про зв'язок темпів інфляції і темпів економічного зростання.

Не можна говорити про економічне зростання взагалі, не торкаючись якісних сторін зростання. Так, в Україні економічне поживалення було спричинено збільшенням обсягів експорту, хоча при цьому структура експорту і виробництва погіршилася.

За період досягнення фінансової стабілізації умови відтворення суттєво погіршуються (знос основних засобів, збільшення питомої частки імпорту на внутрішньому ринку).

Зважаючи на ці недоліки, варто здійснювати заходи, які входять до складу виробничо-структурної стабілізації: цілеспрямовані дії на поживалення виробництва і поліпшення його структури, поліпшення інвестиційної діяльності, гармонізація цінкових співвідношень і усунення диспаритету цін (як правило, зниження цін на сировину та енергоресурси і підвищення їх на готову продукцію). Перелічені заходи на думку прихильників даного підходу здатні забезпечити досягнення економічного зростання.

У практиці трансформаційних змін жоден з даних підходів у чистому вигляді не реалізовувався. Разом з тим, посилюється думка про необхідність інтегрування обох підходів, - акцент на піднесення виробництва повинен доповнюватись заходами фінансової стабілізації. Оптимальним варіантом були б заходи фінансової стабілізації, стимулювання виробництва і структурних змін та інституціональних перетворень, які б поєднувалися з самого початку проведення реформ.

Досягнення економічної стабілізації та перехід до економічного зростання забезпечуються переважно інструментами фінансової та грошово-кредитної політики. Тому розглянемо їх у чистому вигляді, не прив'язуючи до тієї чи іншої моделі. Це дає можливість краще зрозуміти елементи, які застосовуються у тій чи іншій моделі стабілізації економіки. До того ж, сучасна економічна політика не зводиться на практиці до однієї моделі, а включає набір засобів, властивим різним напрямкам.

Так, деякі автори [2, 3, 4] вважають, що досягнення макроекономічної стабілізації включає три групи інструментів (заходів): грошово-кредитної політики, фінансової політики, політики прямого втручання.

Під фінансовою політикою розуміється сукупність всіх заходів та інструментів, які стосуються формування та використання ресурсів бюджету країни або бюджету територіальних органів. Звичайно, що через бюджет здійснюється втручання держави в розподіл обмежених фінансових ресурсів на альтернативні цілі використання. Це можуть бути безкоштовні сніданки школярам або заходи держави з метою збереження довкілля. Такий розподіл ресурсів називається економічною алокацією.

Шляхом реалізації інструментів фінансової політики здійснюється розподіл доходів між громадянами або їх групами, якщо ринковий розподіл не співпадає з бажаним з політичних умов. Це можуть бути різного виду трансфертні виплати, прогресивна ставка податку з доходів фізичних осіб тощо.

Звичайно, що фінансова політика активно впливає й на економічну стабілізацію. Та частина фінансової політики, яка на зразок англо-американської «fiscal policy» безпосередньо направлена на стабілізацію, часто називається фіскальною політикою.

Грошово-кредитна політика направлена на регулювання обсягу грошової маси і рівня процентної ставки. Провідним органом, що реалізує грошово-кредитну політику є центральний банк країни. Він діє незалежно від уряду, але в рамках загальної політики стабілізації.

Політика прямого втручання безпосередньо впливає на дії ринкових суб'єктів, змушуючи їх до діяльності або бездіяльності. Політика прямого втручання є складовою виробничо-структурної політики стабілізації економіки.

Необхідність забезпечення макроекономічної стабілізації в умовах формування інвестиційно-орієнтованої моделі економічного розвитку зумовлюють посилення значення державних фінансів у національній фінансовій системі, що передбачає їх модернізацію в наступних напрямках:

1. Посилення впливу державних фінансів на соціально-економічний розвиток.
2. Активізація інвестиційної складової державних фінансів та бюджету.
3. Зниження рівня державного споживання та податкового тягаря.
4. Створення ефективної системи управління державними фінансами.
5. Ширше використання ринкових принципів в організації державних фінансів.
6. Демократизація, посилення підконтрольності та прозорості державних фінансів та їх складових.
7. Обґрунтування та досягнення оптимального рівня бюджетної децентралізації.

Висновки. Глобальна фінансова криза 2008-2010 років привернула увагу до ряду недоліків у сфері макроекономічної політики, фінансового регулювання і глобальної фінансової архітектури. До них відносяться заходи щодо оздоровлення системно важливих фінансових інститутів; оцінки системних ризиків і вразливих місць, а також регулювання діяльності фінансових інститутів [7, с.2].

Криза не була викликана у першу чергу макроекономічною політикою, але вона виявила недоліки докризової фінансової політики, примусила економістів та політиків досліджувати та застосовувати нові інструменти під час кризи, і змусила нас замислитися над всією архітектурою макроекономічної політики після кризи. Криза також дала зрозуміти, що уряди потенційно мають у розпорядженні набагато більше інструментів впливу, ніж вони використовували у докризовому періоді.

У багатьох відносинах, загальні рамки політики макроекономічної стабілізації повинні залишатися однаковими. Кінцевою метою повинно бути досягнення стабільного рівня розриву виробництва і стабільної інфляції. Криза чітко дала зрозуміти, що стабілізаційна політика повинна передбачати багато цілей: у тому числі стабільний обсяг і структуру випущеної продукції, прогнозовану поведінку цін на активи та постійну оцінку результатів впливу різних економічних ризиків. Її завдання полягає у тому, щоби дізнатися, як використовувати ці інструменти найкращим чином. Поєднання традиційної грошово-кредитної політики та інструментів регулювання, створення кращих автоматичних стабілізаторів фіскальної політики є двома перспективними напрямками сучасної політики макроекономічної стабілізації.

Глобальний характер фінансової кризи показує, що фінансово інтегровані ринки, пропонуючи при цьому вигоди у довгостроковій перспективі, створюють значні короткострокові ризики зі значними реальними соціально-економічними наслідками і, що для забезпечення стабільності все більш глибоко інтегрованої глобальної фінансової системи необхідні реформи міжнародної фінансової архітектури.

Такі реформи повинні керуватися принципами права, а не бути сформульовані як швидка відповідь на тиск громадськості. Зокрема, реформи повинні спиратися на економічне обґрунтування для визначення провалів ринкового механізму, а також для пошуку оптимальних шляхів вирішення проблеми економічних стимулів.

Корисливі інтереси в сфері фінансових послуг та державних фінансів є досить значними у більшості країн і тому наявність політичного лобіювання є ключовим фактором, що визначає кінцевий результат цього процесу. Інтенсивні зусилля у фінансовій індустрії для захисту цих інтересів можуть створювати перешкоди для здійснення необхідних соціально-економічних реформ та подальшої макроекономічної стабілізації.

Л і т е р а т у р а

1. Базилюк А.В., Дугін І.М. Фінансова криза у США: економічна закономірність, цілеспрямована акція чи похибки в управлінні кредитним портфелем [текст] / А.В. Базилюк, І.М. Дугін // Актуальні проблеми економіки. - №8(98), 2009.- С. 184-192.
2. Кудрин А. Мировой финансовый кризис и его влияние на Россию / А. Кудрин [текст] // Вопросы экономики. - № 1, 2009.- С. 9-27.
3. Юрчишин В. Пост-кризове економічне відновлення і перспективи для України [текст] / В. Юрчишин. – К.: Центр Разумкова, 2011. – 48 с.
4. Sylvester C. W. Crisis management in the European Union / C. W. Sylvester // Eijffinger Center and European Banking Center, Tilburg University and CEPR Policy Insight.- No. 27, December 2008.- 43 p.
5. Kolb, Robert W. The financial crisis of our time / Robert W. Kolb // New York.: Oxford University Press, 2011.- 37 p.
6. Claessens S., Dell’Ariccia G., Igan D., Laeven L. Lessons and Policy Implications We Have Learnt From the Global Financial Crisis / S. Claessens and others.- IMF, University of Amsterdam and CEPR, 2009.- 81 p.
7. Stanton Thomas H. Strengthening Government’s Ability to Deal with the Financial Crisis / Thomas H. Stanton // Johns Hopkins University Center for the Study of American Government, 2009.- 28 p.

R e f e r e n c e s

1. Bazylyuk A.V., Duhin I.M. Finansova kryza u SShA: ekonomichna zakonmirmist', tsilespryamovana aktsiya chy pokhybky v upravlinni kredytnym portfelem [tekst] / A.V. Bazylyuk, I.M. Duhin // Aktual'ni problemy ekonomiky. - #8(98), 2009.- P. 184-192.
2. Kudryn A. Myrovoy fynansoviy kryzys y eho vlyyanye na Rossyyu / A. Kudryn [tekst] // Voprosi ekonomyyky. - # 1, 2009.- P. 9-27.
3. Yurchyshyn V. Post-kryzove ekonomichne vidnovlennya i perspektyvy dlya Ukrayiny [tekst] / V. Yurchyshyn. – K.: Tsentr Razumkova, 2011. – 48 p.
4. Sylvester C. W. Crisis management in the European Union / C. W. Sylvester // Eijffinger Center and European Banking Center, Tilburg University and CEPR Policy Insight.- No. 27, December 2008.- 43 p.
5. Kolb, Robert W. The financial crisis of our time / Robert W. Kolb // New York.: Oxford University Press, 2011.- 37 p.
6. Claessens S., Dell’Ariccia G., Igan D., Laeven L. Lessons and Policy Implications We Have Learnt From the Global Financial Crisis / S. Claessens and others.- IMF, University of Amsterdam and CEPR, 2009.- 81 p.
7. Stanton Thomas H. Strengthening Government’s Ability to Deal with the Financial Crisis / Thomas H. Stanton // Johns Hopkins University Center for the Study of American Government, 2009.- 28 p.

Рожко А.Д. Роль государственных финансов в обеспечении макроэкономической стабилизации

В статье рассмотрены предпосылки и признаки макроэкономической нестабильности. Определена сущность и цели макроэкономической стабилизации как составляющей трансформационных преобразований. Акцентировано внимание на роли государственных финансов в обеспечении макроэкономической стабилизации. Выделены направления модернизации государственных финансов в условиях формирования инвестиционно - ориентированной модели развития национальной экономики.

Ключевые слова: макроэкономическая нестабильность, финансовый кризис, макроэкономическая стабилизация, финансовая система, государственные финансы.

Rozhko O.D. Role of public finance in achieving macroeconomic stabilization

The prerequisites and features of macroeconomic instability were considered in the article. The essence and goals of macroeconomic stability as a component of transformational change were determined. Attention was focused on the role of public finance in achieving macroeconomic stabilization. Author highlighted directions of modernization of public finances in the emerging investment- oriented model of the national economy.

Keywords: macroeconomic instability, financial crisis, macroeconomic stabilization, financial system, public finances.

Рожко О.Д. – доц., к.е.н., доцент кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Рецензент: Осецький В.Л. – д.е.н., проф., професор кафедри економічної теорії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.